

Hi ha, sobretot a Andorra, veïnats de bordes (dits justament *uns cortals*, però en pl.) habitades permanentment, en el bon temps, i pertot arreu se n'hi pot trobar alguna, apartada del poble, que ho estigui en el fort de la collita. També a l'alta vall de Castanesa hi ha molts i grossos veïnats de bordes (Coma-lo-furno, Puço-lobino i altres que cito en l'estudi del *Bilingüisme Basco-Romànic* d'E. T. C.) amb habitació menys passatgera que en altres valls, i la gent de Fontjanina m'explicaven que «a baix de la borda hi ha una secció més alta que en diuen la *palléra*, on dormen a l'hivern; en el primer pis dormen a l'estiu, en el *paller*; el segon pis és «el tribol», també per a herba; les bigues són la *comunera* (CULMINARIA), les *costaleres* (dues) i la *sabatera*, la més baixa; els travessers: els *cabirons*» (1957). Aquest és, però, un tipus bastant excepcional de borda, propi d'aquesta alta i herbosa vall, car la cosa normal a tot el Pirineu és que la borda no tingui més que el pis de baix i un pis alt de poca alçada (o bé ni aquest).

Altrament geògrafs i etnògrafs com Krüger, Marcel Chevalier (*L'Andorre*, p. 26, etc.), Fahrholz (bones fotos en la seva monografia de l'Alt Arieja), Soler i Santaló (*Guia de la V. d'Aran*), Pau Vila (cf. Griera, *BDC* xx), i jo mateix per a Cardós i Valls Ferrera i d'Aran (*BDC* xxiii, 279; *Vocab. Aran.*, p. 27), etc., n'hem donat extenses i clares descripcions que ací no hem pas de repetir.

L'àrea d'aquest tipus de borda s'estén al llarg de les valls pirinenques, a tots dos vessants, des de Navarra i el Bearn fins a l'alta vall de l'Aude, i les nostres Corberes, l'alt Conflent i aproximadament el massís de Núria; altrament en aquests límits més sud-orientals sembla haver-hi hagut alguna reculada en els segles recents, car almenys avui ja no són terra de bordes el Canigó ni la vall de Camprodon, i poc en queda per l'alt Vallespir, però els docs., els llocs i la toponímia indiquen que n'hi devia haver hagut fins a les altes valls del Vallespir i Garrotxa.² D'altra banda havia tingut gran extensió i vida pròspera l'altre tipus de *borda*, pròpia de les terres prepirinenques de Llevant, on la *borda* és una masia més modesta que el mas, sovint adjacent, sempre pròxima i dependent d'aquest, si bé habitada en forma permanent per un pagès diferent, sovint amb vida econòmica més o menys lliure, però subjecte (amb rigor variable segons les èpoques) a dar-ne compte i tributar al del mas principal.

Se n'ha parlat bastant en fonts d'història econòmica i de geografia humana; Balari (*Orígenes H. de Cat.*, p. 602) en cita exemples trets de les *Constitucions de Cat.* (entorn de 1700), i veg. Hinojosa, *El Rég. Señorial en Cat.*, pp. 41-43, que cita la definició de Socarrats (p. 348): «*borda vero*, secundum antiquos sapientes, dicitur pars mansi, ab eo separata, et sic dimidia pars mansi --». Avui les comarques on això ha deixat més rastre es troben en el pre-Pirineu, des de la Conca de Tremp («masia», Poble de Segur, Z. Rocafort, *BCEC* ix, 70) fins al Baix Empordà; encara la institució i el tipus de masia d'aquest nom

es mantenen ben vivaços a la part inferior de l'Alt Berguedà (cap a la Nou i en general al N. de Borredà, on n'he vist moltes, que em qualificaven així, 1964) i també per les rodalies veïnes; en bastants punts aquesta àrea ha reculat cap al Nord des de l'Edat Mitjana, i el mot hi ha quedat molt antiquat,³ i també pot haver reculat des del Nord-est.⁴

La documentació antiga no sempre mostra clarament de quin dels dos tipus de *borda* es tracta. Més aviat, però, em sembla que es tracta de la masia sucursal en els següents, que agrupo per comarques, de Nord a Sud (i d'ací prové el derivat: «tots los hòmens amasatz et *abordat*z, qui sien hòmens propis del Sr. Rey» = vassalls que tenen assignada una masada o una *borda*, doc. rossell. de 1321, *RLR* xxxii, § 414); Ross.: «ni leyxs alienar --- possessions que-s tenguen per lo senyor Rey a negun hom --- qui tengu masada ho *borda* per altruy senyor», a. 1313 (P. Vidal, *RLR* xxix, 74). Els Aspres: «nisi mansis vestris et *bordis* quas habetis in loco de Peguerolis» (cap a Calmelles), a. 1311-15 (*Llibre Roig de Prats de Molló*, f° 75v). Vallespir: «mansum de Buada --- item *borda* de Podio Alamir», Costoja, a. 1168 (*RLR* iii, 289). Baix Empordà, un doc. de 1117 que tinc regestat d'Ullà parla de *masos, masades i bordes* (*BABL* iv, 44).

A l'alta vall de Camprodon, *borda* no sabem prou bé què era quan un pergami de 1394, trobat a Llebro, parla de «*borde* vocata de la Seu», però més tard fóra més aviat la masieta adjacent, en el Capbreu de Tregurà de 1560, on al costat del Mas Calapatera se cita «la *borda de la Calepatera*» i «*altro mas o bordes* --- de sa Quintana y de Frazers», i aviat allà devien competir per a aqueixes masietes els sinònims *borda* i *cabanya*, l'any 1560: «*borda* de Gener --- casa o *cabanya* de Janer --- et *borda* de Janer», que deu ser tot u (Amigó i Pascual, *Top. V. Camprodon*, notes 1240, 1364, 1389, 1378). Guàrdies i Osona: «omnes mansos et *bordas* --- in parrochia Sancti Hilarii de Calme», a. 1252 (Carreres Candi, *St. Hilari*, 145) i el doc. vigatà de 1240 (veg. supra *BARQUERA*) (en la *Miscell. Hist.* del mateix ii, 436). El següent és el doc. més meridional del mot, en el Vallès, a. 1205: «domus S. Cucuphatis --- tam in mansis quam in *bordis* habet servitium» (*Cart. St. Cugat* iii, 371).

Com que la borda sucursal, per la seva naturalesa, crea moltes més obligacions econòmiques i jurídiques que la muntanyenca o pastoril, i com que aquesta és l'única existent en els altres dominis lingüístics, no ens estranya gens que a la nostra terra, a diferència d'allà, tinguem més documentació antiga de la «sucursal», sense que se'n pugui deduir que l'altra en català hagi estat menys autòctona; altrament el context d'alguns dels docs. anteriors permetria també atribuir-lo a l'altre sentit. Aquest deu ser el que ja trobem en «la *borda* de Bolvir» (certs municipis són petits i només n'hi ha una en tot el terme del poble), a. 1182 (doc. facs. en *BABL* vii, 169), la citada en el Capbreu de Castellarnau (Vall Ferrera) l'any 1759 (p. 47); i po- den ser l'una o l'altra, però, almenys en els primers,